

Jilemnický Peter
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

V novelistickej tvorbe sa uviedol ako sociálne cítiaci autor a modernista, ovplyvnený poetizmom a expresionizmom, neskoršia angažovanosť v komunistickom hnutí negatívne ovplyvnila jeho nesporný literárny talent, nekriticky obhajoval boľševický stalinský systém a kolektivizáciu a ako jeden z prvých autorov uviedol do slovenskej literatúry sovietsku metódu tzv. socialistického realizmu.

Životopisné údaje:

Peter Jilemnický sa narodil 18. marca 1901 v českom Kyšperku, dnešnom Letohrade. Pochádzal zo železničiarskej rodiny. Najskôr absolvoval strednú hospodársku školu v Chrudime, maturoval však na učiteľskom ústave v Leviciach v roku 1921. Jeho prvým učiteľským pôsobiskom bol Svrčinovec na Kysuciach, kde učil tri roky. Po niekoľkoročnej prestávke sa znova vrátil k učiteľskej praxi a v rokoch 1930 - 1939 pôsobil vo viacerých mestách na Slovensku. Popri učiteľskej profesii sa Jilemnický v dvadsiatych rokoch 20. storočia intenzívne venoval novinárskej tvorbe, v rokoch 1928 - 1929 bol redaktorom Pravdy. V roku 1926 odišiel do ZSSR so skupinou dobrovoľníkov - komunistov (s Interhelpom), pracoval ako učiteľ v Pavlovke, potom študoval žurnalistiku v Moskve. Po vzniku slovenského štátu v marci 1939 musel aj Jilemnický, tak ako aj iní obyvatelia českej národnosti, opustiť Slovensko a cez vojnu žil v Protektoráte Čechy a Morava. V roku 1943 bol za protifašistickú činnosť väznený v nacistickom pracovnom tábore Griebo. V roku 1945 sa vrátil na Slovensko a pokračoval v novinárskej a politickej práci. Pracoval v Bratislave na Povereníctve školstva a osvetu, od roku 1948 bol kultúrnym atašé na veľvyslanectve v Moskve. Zomrel 19. mája 1949 v Moskve.

Diela:

Jilemnický vstúpil do literatúry v roku 1921 sociálne ladenou sentimentálne-romantickou novelou **Devadesát devět koní bílých**. Výnimočné námety spracoval experimentálnym spôsobom, najmä pod vplyvom filmovej techniky, v štyroch prózach - **Vražda v aeropláne A 71**, **Život po smrti**, **Oči**, **Zakryté karty**. Tieto poviedky dostali názov „kinografické poviedky“. V roku 1929 vyšla Jilemnickému „kysucká balada“ **Vítězný pád**, v ktorej sa stretli dve základné tendencie slovenskej prózy tohto obdobia: sociálne orientovaná próza a lyrizácia. Lúboštný vzťah hlavných hrdinov knihy Maťa Horoňa a Magdy je znemožnený neporozumením rodičov. Tragické pointovanie intímnej roviny príbehu je nahradené naznačením cesty k novému životu bez triednych rozdielov. Jilemnický postupne dospel ku komunistickému presvedčeniu, ktoré sa odrazilo v jeho prózach v štýle socialistického realizmu medzivojnového obdobia. Vydal propagandistickú knihu **Dva roky v kraji Sovietov** a román **Zuniaci krok**, v ktorých nekriticky obhajoval boľševický systém, najmä kolektivizáciu. Modelovými prózami medzivojnového socialistického realizmu sa stali jeho romány **Pole neorané** (1932) a **Kus cukru** (1935). V románe Pole neorané navodil autor víziu premeny ťažkého života Kysučanov začiatkom tridsiatych rokov. Podobný charakter má aj román Kus cukru. Pri predpovedaní možných sociálnych a politických premien Jilemnický využíval ideologickú schému. V roku 1937 vydal umelecky tvorivejšiu, zložito komponovanú poviedkovú knižku **Kompas v nás**, do ktorej zaradil šesť noviel - tri dvojice. Pokúsil sa nimi evokovať svoju predstavu šťastia človeka, ktoré je oslobodené od túžby po majetku a nie je viazané na sociálne postavenie. Ideologické vyústenie mala aj kompozícia diela, ktorá vychádzala z konfrontácie medzi príbehmi, ktoré sa odohrávali v Sovietskom zväze a na Slovensku. Najčítanejšou knihou tohto autora bola jeho kniha o dramatických udalostiach Slovenského národného povstania **Kronika**, ktorá vyšla v roku 1947. Zrejme aj preto, že podľa vtedajších ideologických a politických požiadaviek bola povinným čítaním pre niekoľko

generácií žiakov a študentov. Autor sa povstania osobne nezúčastnil, námet čerpal len z počutia a príbehy sú vyrozprávané prostredníctvom horára Gondáša.

Podrobnejšie o dielach:

Deväťdesiatdeväť bielych koní - pod týmto názvom vyšiel v roku 1980 slovenský výber z Jilemnického prevažne českej tvorby, ktorá vznikla ešte predtým, než sa stal známym slovenským prozaikom. Jadro knihy, ktorú zostavil Stanislav Šmatlák, tvoria básne z autorovej mladosti. Niektoré boli predtým publikované v časopisoch, niektoré zostali v rukopisoch. Väčšina z nich obsahuje sociálne a protivojnové, ale tiež ľúbostné a prírodné motívy. Básne prezrádzajú autorov básnický talent, ktorý sa v neskoršej Jilemnického tvorbe ozval ešte raz - v básňach, napísaných v nacistickom pracovnom tábore. Názov - Deväťdesiatdeväť bielych koní dostal výber podľa rovnomennej prózy z roku 1921, Peter Jilemnický ju napísal ako mladý učiteľ vidieckej školy.

Vítazný pád - román z prostredia Kysúc je prejavom očarenia autora kysuckou prírodou a ľuďmi z tohto prostredia. V tomto diele je ešte cítiť Jilemnického lyrizmus prvého - českého obdobia, ovplyvnenie poetizmom a expresionizmom. Jadrom diela je postava Maťa Horoňa, Kysučana, ktorý prešiel vojnou i revolučnou skúsenosťou v sovietskom Rusku i v Maďarsku. Jeho vzťah k Magde má pod tlakom sociálnych problémov tragické vyústenie, končí sa smrťou Magdy a Maťovým vážnym poranením. Román má ešte lyricko - baladickú atmosféru a autor v ňom predviedol svoj rozprávačský dar. Maťo Horoň nie je revolucionár, je skôr protihráčom k postavám, ktoré hľadajú revolučné riešenie.

Pole neorané - román je komponovaný ako história rodiny Huščavovcov a rodiny Zuzy Cudrákovej. Cez osudy týchto dvoch rodín, kde každého člena nejakým spôsobom poznamenáva šťastný i tragický ľudský údel, Jilemnický chcel v súlade so svojím presvedčením ukázať spoločenské protiklady, ktorými spoločnosť vtedy žila. Mladý Huščava pochopí, že ho pôda na Kysuciach neuživí a odchádza za prácou do Vítkovickej huty. Zblíži sa s opustenou Zuzou, ktorej manžel odišiel za prácou do cudziny. No Kysuce sú nielen chudobné, ale aj zaostalé a nevzdelané, Zuza, ktorá čaká dieťa, doplatí na nevedomosť pôrodnej baby životom. Podľa Jilemnického komunistického presvedčenia, ktoré sa odráža v románe, na Kysuciach pomaly svitá nádej na lepší život - prebúdza sa odpor ľudí, demonštrujú proti exekúciám, veria, že príde nový spoločenský poriadok.

Kus cukru - Jilemnický si pre tento román vybral tému ťažkého postavenia malých roľníkov, pestovateľov cukrovej repy počas hospodárskej krízy. Sú odkázaní na také ceny, aké určujú cukrovarnícke kartely. Dej románu sa odohráva v blízkosti Trnavy. Ako vo všetkých Jilemnického socialistických románoch, aj v tomto sa prelínajú témy rodinného života, lásky a spoločenských protikladov, ktoré vedú ku vzbure. Takouto postavou je matka Bálentka, prostá žena, ktorá pod vplyvom syna - komunistu Marka sa vie ideovo a ľudsky rozísť so svojim životom ubitým manželom, naučí sa čítať a písať a zapojí sa do robotníckeho hnutia.

Úryvky:

Lietava - báseň z knihy Deväťdesiatdeväť bielych koní

Lietava, Lietava,
slnko ťa perie,
hrom bije do teba,
dážďik ťa berie.

Lietava, Lietava,
pevná jak skala,
dievčina pod hradom

žalostne stála.

Pod hradom plače aj
ručičky spína,
že sa jej za chlapcom
pozerá iná.

(preklad Ľubomír Feldek)

Víťazný pád - úryvok z románu

... a keď sa milý Maťo vracal z vojny domov, napil sa najprv dobrej slivovice a potom vzal svoju úbohú batožinu, ktorá ho ťahala z kopca do doliny, akoby vedela, že bude doma zle-nedobre. Ale Maťo bol vojak vyslúžený a silný, páni ho na vojne spravili čatárom, lebo mal hlas silný ako trúbka-signálka, srdce vojnou podnapité, a preto zvíťazil nad čiernym kufrom na chrbte a vyniesol ho až na kopanice, kde sa v plači krčila otcovská chalupa. Zelené hory ho zo všetkých strán privítali, boli v nich sýkorky a vrtké veverice, smreký voňali a zem bola ospanlivá smutným októbrom. A či ste to vy, kopce vysoké, čo ste sa otriasali spevom goralských pesničiek, keď som chodil za milou na zálety?

Maťo prišiel k chalupe, chalupa sa zhrbila ako stará babička pod ťarchou chvojiny, ani pes nezabrechal, kroky ťažko dlávili zvučný kameň na podstení a keď sa dvere rozleteli a kufor ako ťažké zakliatie padol na čiernu zem, ozvalo sa:

- Pochválen buď!

Myšlienky:

„V dejinách literatúry nebýva zriedkavým javom, že umelecky ešte nevyzreté prvotiny obsahujú v zárodočnom stave nejednu črtu, ktorá sa stane trvale príznačnou pre tvorivú povahu vynikajúcej spisovateľskej osobnosti. U Petra Jilemnického je to zrejme tak, že bytostný lyrizmus, ktorý sprevádza vývin jeho prozaickej tvorby a ktorý ho núti opakovane si klásť otázku umeleckej prózy ako tvorivý problém organického zjednotenia pravdivého obrazu skutočnosti a „teplom a jasom spevu“ ľudskej duše, má svoj prvotný literárny zdroj v intímnej náklonnosti k poézii, spojenej s vnútorne prežívanou potrebou písať básne...“ (Stanislav Šmatlák)

„Ach, moja jediná vina, veľká vina je v tom, že som si otázku literárnej tvorby, význam literárneho diela priveľmi zjednodušil a stiahol do jedného slova ako najmenšieho menovateľa: boj. A ono je to priúzke. Literatúra ako zlomok celkového životného procesu má len jedného menovateľa, ten však vznikol z mnohých a doteraz neobjavených menovateľov. Hádám je potrebné, aby ho človek predovšetkým rozkladal na tie mnohé a často skryté menovatele, aby vzniklo bohatstvo a hra farieb, ako sa jedno svetlo lúča rozloží v hranole na jasavé spektrum...“ (Peter Jilemnický v liste Eduardovi Urxovi)

Zaujímavosti:

Interhelpo bolo družstvo českých a slovenských komunistov, ktoré pôsobilo v sovietskej strednej Ázii v meste Frunze v rokoch 1925 - 1943. Organizované bolo podľa pokynov IV. kongresu Komunistickej internacionály a V. I. Lenina. V Československu sa organizovali do podoby vysťahovaleckých komún a družstiev, ktorých členovia - komunisti aj s rodinami transportmi postupne odchádzali do Frunze. Interhelpo priviezlo do Kirkízska stroje, náradie, ale aj knižnicu, hudobné nástroje a športové obleky pre budúcu komunistickú organizáciu. Medzi slovenských interhelpovcov patrili aj rodičia Alexandra Dubčeka a on sám tak prežil detské roky v Sovietskom zväze.